

Cedant arma togae

Ciceros feilslåtte formulering

Stig Oppedal

Også i antikken fantes det filhellenere som kunne det med å avlevere siterbare replikker. Ikke minst Cicero har satt spor etter seg i så måte: enten det gjaldt å påvirke senatet med uendelig *pathos*, oppsummere en rivals fatale karakterbrist eller få en jury til å humre i ren frifinnelse, så var Cicero mannen med de treffende ord. Mindre heldig var han derimot med én av de formuleringene han selv var aller mest stolt av, nemlig *cedant arma togae*, ”la våpnene vike for togaen”. Fra renessansen av har den riktignok tjent som et fyndig slagord for fred og siviliserte verdier, men i Ciceros egen samtid falt frasen fullstendig på stengrunn. Eller rettere sagt, den falt ikke bare på stengrunn, den ble straks plukket opp igjen av Ciceros motstandere og brukt mot ham utover hele hans levetid. Spørsmålet jeg stiller i denne artikkelen er kort og godt – hvorfor?

Likskue over en strofe

Formuleringen er hentet fra *De consulatu meo*, Ciceros storslagne hyldningsdikt til sitt virke som konsul i år 63 og ikke minst sitt oppgjør med den potensielle statsomvelteren Catilina.¹ Selv om det ikke var uvanlig at fornemme romere feiret sine gjerninger i litterære verk, pløyde Cicero ny og kanskje ikke helt fruktbar mark ved å fremstille sitt politiske liv som et epos, med en forsamling av de olympiske guder og det hele; som Seneca senere skulle bemerke, han feiret sitt konsulat ikke uten grunn, men uten grense (*Dialogi* 10.5.1).

Samtidens kritikk synes likevel å ha gått mer på enkelte strofer enn på verket som helhet, og det tyngste skytset ble rettet mot den aktuelle strofen *cedant arma togae, concedat laurea laudi* (”la våpnene vike for togaen, la [militær]kransen vike for [borger]hyllest”). De to hakeparentesene i min oversettelse antyder noe av Ciceros problem: Strofen var såpass poetisk og ullent formulert at dens nøyaktige mening var åpen for fortolkning, og dermed lett å angripe. Første gang vi ser Cicero forsvare formuleringen er i år 55, fem år etter utgivelsen, i den beske talen *In Pisonem*. Feiden med Piso dreide seg blant annet om Ciceros landsforvisning 58-57 og om de to viktigste hendelsene som hadde inntruffet i år 63: Folkehelten Pompeius’ vellykkete avslutning av den østlige krigen mot Mithridates, og Ciceros undertrykkelse (med

stort sett fredelige midler) av den catilinske sammensvergelsen hjemme i Roma. Men feiden var vel så mye et rent karakterangrep, og i et avsnitt i talen hvor Cicero harselerer over Pisos litterære pretensjoner, gjengir han Pisos eget litterære og politiske angrep på ham selv (*Pis.* 72-73):

”Det var ikke misunnelse (*invidia*) som skadet deg,” sier Piso, ”men dine vers ... For du skrev *cedant arma togae*. Det var denne strofen som pisket opp stormen mot deg.” [...] Vel, Piso, selv om vi ikke anser deg for å være Aristarchus, men heller filologiens Phalaris² – du som, heller enn å føye en merknad til en svak strofe, forfølger dikteren med våpen – ønsker jeg å vite hva du egentlig har å utsette på strofen *cedant arma togae*. ”Du sier altså,” svarer han, ”at den mest fornemme feltherre [*i.e.* Pompeius] må vike for din toga.” Hva? Må jeg undervise deg i litteratur, ditt esel? Til det trengs ikke ord, men en prylestav. Jeg snakket hverken om den togaen som jeg har på meg, eller med ”våpen” om skjoldet eller sverdet til en bestemt feltherre; men fordi togaen er et symbol på fred og privatliv, og våpen et symbol på uroligheter og krig (*tumultus atque belli*), snakket jeg på dikternes vis – jeg ønsket at det skulle forstås dithen at krig og uroligheter skulle vike for fred og privatliv.

Cicero avviser deretter at også *concedat laurea laudi* var rettet mot den store Pompeius, men uten at han selv tolker eller forklarer strofen – han angriper bare Piso på en heller uklar måte og føyer til at ”denne strofen gjaldt ikke Pompeius på noen måte” (*Pis.* 74-75). Ciceros tåkelagte forsvar av *concedat laurea laudi* – ”if you can’t convince them, confuse them” – kan tyde på at han innså at den kunne absolutt tolkes som en (u)tilsiktet nedvurdering av Pompeius. Men også det mer robuste forsvaret av *cedant arma togae* er ved ettersyn tvetydig. Det mest interessante er Ciceros sammenstilling av *tumultus* og *bellum*. Mens *bellum* i seg selv var et verdinøytralt ord og kunne enten være rettferdig (*iustum*) eller skjendig (*nefarium*), var *tumultus* et politisk ladet begrep med kun negative betydninger.³ *Tumultus* var ikke minst en form for militær unntakstilstand som senatet kunne erklære ved potensielt statsomveltende uroligheter i Roma; et sentralt poeng for Cicero i de catilinske talene var nettopp at han hadde skånet staten for en slik *tumultus* (*Catil.* 1.11-12, 2.26-28, 3.4, 3.7). Ved å bruke dette ordet i sin fortolkning forsøkte Cicero utvilsomt å forankre strofen i de konkrete hendelsene fra år 63, men samtidig fikk ordet *bellum* i denne noe diffuse fortolkning et negativt skjær. Ciceros egen fortolkning kunne dermed selv tolkes på to måter: Enten at strofen skulle bety ”la krig vike for fred *i selve byen Roma*”, eller ”la krig (*som i sitt vesen er skadelig*) vike for fred (*som i sitt vesen er bra*)”. Med litt vrangvilje – den viljen vi må regne med at Ciceros motstandere brukte – kan den siste varianten anses som en ny nedvurdering av Pompeius’ militære bragder i forhold til Ciceros sivile. Det er i det hele tatt vanskelig å se at striden døde hen med Ciceros svar.

Strofen forble i alle fall så beryktet at den kunne brukes *en passant* i et retorisk angrep på Cicero selv 16 år etter utgivelsen. I et lengre avsnitt i den 2. filippiske talen fra oktober 44 (*Phil.* 2.11-2.20), forsvarer Cicero seg mot et angrep fra Marcus Antonius om sitt år som konsul og avslutter med følgende parering (2.20):

Ett sted forsøkte du også å være vittig. Gode guder, som det ikke kledde deg! I dette har du bare deg selv å takke, for du kunne ha tilegnet deg en smule vidd fra din farsespillende kone. ”*Cedant arma togae.*” Vel? Vek de ikke unna den gang? Men senere vek togaen for dine våpen. La oss derfor spørre om hva som var bedre, at forbryternes våpen vek for romerfolkets frihet, eller at vår frihet vek for dine våpen. Om versene skal jeg ikke svare deg noe mer; jeg skal likevel kort si at du forstår hverken disse vers eller noe annen litteratur [...]

Ciceros påfølgende litterære avstikker i 2.20, samt ordene *facetus* (”vittig”) og *salis* (”vidd”), tyder på at Antonius ikke bare angrep strofens innhold, men også latterliggjorde selve strofen på én eller annen måte – hvorvidt dette dreide som et ordspill, en vittighet eller en litterær parodi (jf. Pseudo-Sallust nedenfor) er umulig å si.⁴ Cicero hadde i perioden like forut forsøkt å reise til Athen for å komme unna urolighetene i Roma, og Harrer foreslår at Antonius henspilte til dette fluktforsøket (togaen hadde altså veket for våpenmakt);⁵ konteksten som helhet (2.11-2.20) gjør det imidlertid like sannsynlig at angrepet hadde noe med Ciceros virke som konsul å gjøre. Cicero er i alle fall kjapt ute med å forankre strofen i hendelsene fra 63, og denne gang er han nøyere i sin presisering: *arma* er altså å forstå som *arma sceleratorum*, og strofen må da underforstått tolkes som ”la statsomvelternes våpen vike for romerfolkets frihet”.

Det er ellers verdt å merke seg at det er hverken noe i Ciceros motsvar eller i den videre talen (*Phil.* 2.23-24) som tilsier at Antonius hadde videreført Pisos ”pompeianske” angrep. Denne angrepsvinkelen dukker imidlertid opp igjen siste gangen vi ser Cicero forsvare strofen, i det moralfilosofiske verk *De officiis* (også det fra oktober 44). Ett sted i avhandlingen settes militære gjerninger opp mot politiske (*Off.* 1.74-1.80), og her sier Cicero rett ut det han antageligvis har ment hele tiden, nemlig at det er de politiske som har forrangen (*Off.* 1.77, jf. *Catil.* 4.21):

Denne tanke uttrykkes best ved følgende strofe, som, etter det jeg hører, pleier å angripes av de skamløse (*improbis*) og de hatefulle (*invidis*): ”*cedant arma togae, concedat laurea laudi*”. For å utelate andre tilfeller: vek ikke våpnene for togaen da staten ble styrt av meg? Aldri var trusselen mot staten mer alvorlig og aldri var det større ro. Våpnene til de mest skamløse borgerne glapp og falt fort ut av hendene deres gjennom mine forholdsregler og min årvåkenhet. Hvilken krigsbragd var noen gang større? Hvilken triumf kan sammenlignes?

Cicero nevner ikke konkret hvem kritikerne var, ei heller hva kritikken gikk ut på. Ordene *improbis* og *invidis* kan dessuten like gjerne tolkes som ”de mindreverdige” og ”de misunnelige”; spørsmålet er i så fall hva Cicero mente disse mindreverdige rivaler var misunnelige på, hans politiske bragder eller hans dikteriske evner. Som vi har sett var det i senrepublikken en tett kobling mellom politikk, retorikk og litteratur, noe som gjør at den litterære varianten ikke kan utelukkes helt – men gitt den politiske konteksten i 1.74-1.80 er det likevel mer sannsynlig at Cicero med *improbis* og *invidis* henspiller mer på uvilje mot strofens innhold enn dens litterære kvaliteter.⁶ Og igjen svarer Cicero med hardnakket å forankre strofen i hendelsene fra sitt år som konsul, men nå med en liten vri. Denne gangen inngår konsulatet hans i en eksempelrekke som skal underbygge en mer generell tolkning av *cedant arma togae*. Lovgivningen til Solon og Lykurgos var av større verdi for grekerne enn enkeltseirene til Themistokles og Lysander; Publius Nasicas heltmodige nedsabling av Tiberius Gracchus sto ikke noe tilbake for Scipio Africanus’ erobring av byen Numantia – og, ikke minst, nøytraliseringen av Catilina var større enn seieren over Mithridates. ”Pompeius,” avrunder Cicero det hele med (1.78), ”en mann med et vell av krigsære, viste meg den heder i manges påhør at han erklærte at han ville forgjeves ha vendt tilbake til sin tredje triumf, hvis han ikke hadde hatt – på grunn av min velgjerning mot staten – et sted å feire den.” Cicero klarer her det kunststykket å bruke den avdøde Pompeius som talsmann for et synspunkt Cicero selv ikke helt turde å fremføre, og som antageligvis var stikk i strid med Pompeius’ egen rangering av de to; det er igjen vanskelig å se at ”de skamløse og hatefulle” stilnet sin kritikk etter denne utlegningen.

Strofen dukker da også opp i en fjerde kilde, Pseudo-Sallusts *In Ciceronem*, en smedeskrift som er vanskelig å datere og hvis opphav er høyst usikkert – Piso, Sallust og en navnløs retoriker fra enten senrepublikansk eller tidlig augusteisk tid er blitt lansert som mulige kandidater.⁷ Teksten gir seg i hvert fall ut for å være en tale holdt i senatet i 54, hvor forfatteren avslutter en lang tirade mot Ciceros angivelig tyranniske år som konsul med følgende kraftsalve (*Cic.* 6):

Skal du også undertrykke våre ører med hatet ditt, skal du også forfølge oss med de ytterst irriterende ordene *cedant arma togae, concedat laurea linguae* (”...la kransen vike for tungen”) – som om du virkelig var togakledt og ikke bevæpnet da du gjorde det du skryter av, og som om det var noen forskjell mellom deg og diktatoren Sulla, bortsett fra embedsnavnet.

Nettopp Sulla ble ofte trukket frem av Cicero som et skrekkeeksempel på lovløshet og tyranni (e.g. *Catil.* 2.20), og Pseudo-Sallusts sammenstilling av de to var neppe tilfeldig valgt. I tillegg er erstatningen av *linguae* for *laudi* en glitrende

litterær parodi: ”tunge” fører tankene unektelig hen til Ciceros rykte som en uovertruffen men skruppelløs taler – jf. Catull 49 – samtidig som forfatteren tar på kornet Ciceros forkjærlighet for internrim (*togae... linguae*), en affektert praksis som enkelte i samtiden oppfattet som arkaisk og klønete.⁸

In Ciceronem føyer seg dermed inn i mønsteret fra de tre andre kildene, ved at retorikken omkring den aktuelle strofen var *både* litterært og politisk fundert. I tillegg, som vi har sett, kan ikke kritikken av strofens innhold reduseres til ett enkelt element: Selv om Ciceros konsulat og hans forhold til Pompeius synes å gå igjen, antyder kildene at strofen også kunne løsrives fra sin opprinnelige kontekst og brukes mot Cicero i en helt annen setting. I tillegg må vi se både kritikken og Ciceros forsvar i sin retoriske sammenheng: Piso og de andre kan like gjerne ha tolket strofen med bevisst vrangvilje for å sette Cicero i et dårlig lys, og Cicero kunne på samme vis ha vrent på motstandernes kritikk for å fremstille dem som analfabete idioter. Men det interessante er at det var nettopp *cedant arma togae* som gikk inn i Cicero-motstandernes retoriske arsenal; strofen kunne altså tolkes, feiltolkes, parodieres og slenges mot Cicero som en retorisk brannfakkell til stadighet måtte bruke krefter på å slukke.

La oss så gripe fatt i den tilsynelatende mest evigvarende av disse brannfaklene – én som Cicero mer eller mindre selv holdt i live – nemlig anklagen om at han rangerte sine egne innenrikspolitiske gjerninger fremfor de militære bragdene til Pompeius. Hvorfor kunne akkurat dette brukes mot Cicero? Med tanke på alle de blodige opptøyer og interne massakrer som rammet Roma i senrepublikken, hvorfor var Ciceros avverging av en ny borgerkrig i de romerske gater mindre egnet for politisk selvsykryt enn Pompeius' krigsseirer i øst? For å få svar på dette kan vi se nærmere på retorikken til republikkens mest talemåter kritiker av tankegodset *cedant arma togae* – nemlig Cicero selv.

Cedat forum castris

Cicero var ikke akkurat kjent for å storme ut i krigen i tide og utide: Først i 51, tolv år etter at han la ned sitt konsulembede, dro han ut som prokonsul til den uanselige provinsen Cilicia, og hans halvhjertede anmodning om å feire en triumf etter en seier mot lokale stammer kokte gradvis bort i kål (jf. *Ad Atticum* 6.6-7.4). Ciceros fremste bidrag til romersk imperialisme finner vi ikke uventet i talene hans, som når han hyller romersk hærmakt i *De lege Manilia* (en tale som bevirket at Pompeius fikk kommandoen i krigen mot Mithridates), eller når han til stadighet trekker frem de ærerike generalene fra romersk historie som eksempler til etterfølgelse. I vår sammenheng er det særlig de to talene *Pro Murena* og *Pro Archia* som er interessante, for det er her Cicero klart definerer en rangordning mellom militære og sivile meritter foran en forsamling av romerske borgere.

Bakgrunnen for *Pro Murena* er som følger. Lucius Licinius Murena var en utpreget militarist som blant annet tjenestegjorde som offiser under Lucullus i krigen mot Mithridates. Ved valgene i 63 oppnådde han å bli utnevnt til konsul, ikke minst takket være stemmene fra Lucullus' soldater (*Mur.* 37-38) og en smule korrupsjon. Den prinsippfaste Cato trakk følgelig Murena for valgdomstolen med støtte fra én av de tapende kandidatene, juristen og taleren Servius Sulpicius Rufus; selv om Sulpicius var en nær venn av Cicero, hadde Cicero også personlige og politiske bånd til Murena og valgte å forsvare den sistnevnte.

Fra Ciceros fremstilling synes anklagernes hovedidé å ha vært at Sulpicius var en så overlegen kandidat at valgutfallet *kunne* bare forklares med massiv korrupsjon fra Murenas side. Bærebjelken i Ciceros forsvar er derfor en sammenligning av de to kandidatenes personlige fortrinn (*Mur.* 15-53). Og i alle punkter er hans grunntanke denne: At det er militære bragder som velgerne først og fremst vet å sette pris på. Sulpicius' far tilhørte ridderstanden og hans bestefar hadde heller ingen meritter å slå i bordet med; faren til Murena oppnådde derimot pre-torembedet og feiret sogar en triumf, og la således grunnlaget for sønnens vei oppover *cursus honorum* (*Mur.* 15-16). Som kvestor i 74 ble Sulpicius satt til å bestyre kornlagrene i Ostia, mens Murena det samme året fikk tildelt "en rolig og fredfull provins"; ifølge Cicero satte dette en brems for begge karrierer, da loddtrekningen ikke ga noen av dem "en slette (*campus*) hvor deres evner kunne utfolde seg og bli anerkjent" (*Mur.* 18). Det som først og fremst forklarte valgutfallet var følgelig de to kandidatenes videre karrierer. Sulpicius' samvittighetsfulle virke som juridisk konsulent presenteres ironisk av Cicero som *hanc urbanam militiam*, "denne urbane militærtjenesten"; i sterk kontrast fremstilles Murena som en uredd kriger av nærmest homerisk format (*Mur.* 19-20). Cicero er på sitt beste når han er drepende høflig, og den avsluttende sammenstillingen av de to kandidatenes daglige gjøremål er et høydepunkt i den ciceronske retorikken (*Mur.* 22):

Hvem kan tvile på at æren fra en verdig militær karriere bidrar mye mer til å oppnå konsulembetet enn den fra sivilrett? *Du* er våken nattetid for å kunne veilede de som spør deg til råds, *han* for å planlegge en vellykket manøver; du vekkes av hanegal, han av trompetfanfarer; du stiller opp en juridisk formel, han en slaglinje; du sørger for at dine klienter ikke overrumples, han byer og forlegninger; han vet å avverge fiendens tropper, du regnvann; han er travelt opptatt med å utvide grenser, du med å definere dem.

Den juridiske virksomheten var ifølge Ciceros karikerte fremstilling ikke annet enn rituellet og tidssløsende ordkløveri, slik at juristen hverken var i stand til å imponere velgerne eller skaffe seg mektige politiske venner (*Mur.* 23-29); romersk hærmakt var derimot selve grunnlaget for statens storhet, og en vellykket militær

karriere var følgelig det aller mest spenstige springbrett for å nå konsulembedets tinder (*Mur.* 24, 30, 34, 38). Selv om Cicero naturlig nok understreker at en retorisk løpebane var en god nummer to (*Mur.* 24, 29), etterlater talen ingen tvil om at den militære løpebanen hadde forrang fremfor alle andre.

Vi må selvfølgelig huske på at *Pro Murena* var et retorisk partsinnlegg, og en eventuell *Pro Sulpicio* fra Ciceros hånd hadde nok fremstilt saken litt annerledes (jf. Ciceros mer ekteføyte minneord over sin gode venn i *Phil.* 9, og hans generelle hyllest til juristene i *Orator* 142). Men selv om romerske talere var opplært til å kunne tale både for og mot en gitt sak, satte likevel saksforholdene føringer for *hva* slags argumenter som kunne tas i bruk. Hvordan anklagerne faktisk argumenterte må forbli en gåte, men utfra Ciceros selvfølgelig helt subjektive fremstilling kan vi skjelve to forskjellige ankepunkter. For det første argumenterte Cato for at felttoget mot Mithridates i realiteten ble ført mot en gjeng ”kvinnfolk” (*mulierculae*); Catos mottrekk var med andre ord ikke å undersøke betydningen av en militær karriere generelt, men Murenas bestemte innsats. Cicero svarte betegnende nok med å hausse opp krigen mot Mithridates i store ord (*Mur.* 31-34), for dermed å kunne slå fast at ”det var i en *slik* krig at Lucius Murena ble anerkjent for å være en offiser av ukuelig tapperhet, ytterste skarpsinn og utrettelig innsats”. Anklageren og forsvareren var på hver sin måte enige: Det var krigens kaliber som legitimerte Murenas kandidatur.

Dernest gikk Sulpicius på sin side enda lenger enn Cato, ved rett og slett å hevde at det var sivile gjerninger som hadde forrang i politikken. Men selve det at han fremførte et slikt synspunkt ble av Cicero brukt som et bevis på hans villfarelse (*Mur.* 21). Og det er da Cicero spiller rollen som den tålmodige læreren som underviser en noe treg elev i livets realiteter: Det var ikke juristene, men offiserene og deres legioner, som vant velgernes gunst ved å sørge for romersk overhøyhet og den hjemlige freden. ”Og siden det er slik, Sulpicius,” avslutter magister Cicero (*Mur.* 30), ”bør etter min mening forum vike for militærleiren, fritid for krigstjeneste, griffelen for sverdet, skygge for solen (*cedat ... forum castris, otium militiae, stilus gladio, umbra soli*). La kort sagt det feltet ha forrang i Roma som selv har gitt Roma forrang.” Formuleringen *cedat forum castris* stikker seg uvegerlig ut i vår sammenheng, og den blir ytterligere forsterket av sol-skygge metaforen: Klarere kan ikke det militære hegemoniet uttrykkes.

Armati et togati

Lignende tanker gjør seg gjeldende i talen *Pro Archia* fra år 62. Her forsvarer Cicero den greske dikteren Archias, som sto i fare for å bli utvist fra Roma fordi han angivelig ikke var romersk borger. Cicero gjør unna bevisførselen i rekordfart (*Arch.* 5-11) for å komme frem til sitt erklærte formål (*Arch.* 4): Å utvirke at

dommerne ville kreve at Archias, om han ikke hadde vært romersk borger allerede, straks skulle innrulleres på grunn av sin diktergjerning. I tråd med dette formålet er resten av talen en eneste lang hyllest til nytten og verdien av god litteratur.

Det er verdt å merke seg at i motsetning til *Pro Murena*, så ligger det ingen føringer i selve saken om at Cicero må argumentere for at militære gjerninger har større verdi enn de sivile – snarere tvert imot, ville noen si. Det er derfor slående at litteraturens verdi i Ciceros hyllest nesten utelukkende blir koblet sammen med dens evne til å feire militære bragder. For selv om vi må tenke oss at Archias i sin lange karriere berørte andre emner enn bare romersk krigføring, skaper Cicero bevisst det motsatte inntrykk. Når han innledningsvis legger ut om sitt eget forhold til litteratur og om litteraturens generelle verdi (*Arch.* 12-16), nevner han betegnende nok ingen spesifikke forfattere eller verk – ingen Platon, ingen Demosthenes, ingen Sofokles. "Litteratur" forblir dermed et vagt og smidig begrep i tilhørerens øre, ubesudlet av Ciceros egne og i romersk sammenheng smalere preferanser. Det er først når Cicero kommer inn på sin klients diktning (*Arch.* 19-21) at han nevner spesifikke verk, ett fra Archias' ungdomstid og ett fra hans nylige virke – begge om romerske felttog (mot henholdsvis kimbrenne i 101 og Mithridates i 74-66). Det er altså først nå at "litteratur" får et konkret innhold, og samtlige andre forfattere som nevnes utover i talen er også nært knyttet til feiringen av militære bragder: Theophanes (Pompeius' greske historiker), Accius, Ennius, Homer. Ciceros formål var ikke å overbevise sine tilhørere om at god litteratur var per definisjon krigslitteratur, men tvert imot, det virker som om dette var en fordom fra tilhørernes side som Cicero bevisst spilte på. William Harris trekker frem nettopp aristokratiets jakt etter heder og ære (*laus et gloria*) som et viktig motiv for romersk krigføring,⁹ og poenget for Cicero i *Pro Archia* var at denne æren ble best ivaretatt av dikterne. Og det var nettopp derfor romerne under enhver omstendighet burde sikre at Archias forble en romersk borger, fordi han angivelig i så mange årtier hadde brukt sine evner til å kringkaste romerfolkets ærerike felttog.

De militæres forrang lå til grunn ikke bare for talens hovedpoeng, men også for dens retoriske virkemidler. Etter å ha fortalt om hvor stor pris de store generalene satte på dikterne og endog skjenket dem romersk borgerrett (*Arch.* 22-24), gjentar Cicero sin kommentar fra innledningen – men nå med en liten, men viktig, vri (*Arch.* 25): "Selv om Archias ikke hadde vært romersk borger etter lovene, hadde han virkelig hatt problemer med å få det fra en eller annen feltherre?" I tilfellet dette hintet var for underfundig for juryen, hamrer Cicero inn poenget noen avsnitt senere (*Arch.* 27). Decimus Brutus, konsul i 138 og seierherre over lusitanerne, utsmykket templer og monumenter med velvalgte strofer fra sin dikter-

venn Accius; Marcus Nobilior Fulvius, konsul i 189 og seierherre over aitolerne, brukte krigsbytte til å grunnlegge et tempel for Hercules og De ni musen. ”Derfor”, oppsummerer Cicero, ”i en by hvor feltherrer så godt som bevæpnet (*imperatores prope armati*)¹⁰ dyrket dikternes navn og Musenes tempel, i den byen burde ikke togakledte dommere (*togati iudices*) være fiendtlig innstilt til Musenes ære og dikternes velferd.” Den kiastiske ordstillingen gir et bevisst ettertrykk til motsetningsparet *armati* og *togati*, og fremstillingen etterlater ingen tvil om hvem det var som burde vike for hvem – og det på togaens egen hjemmebane.

En bumerang vender tilbake

Cicero var dermed ikke bare med på å underbygge og legitimere det militære hegemoniet i romersk offentlig liv, han hadde selv på nærmest profetisk vis foregrepet – og fullstendig avvist – sin senere frase *cedant arma togae*. Vi kan derfor saktens lure på hvilken skjødesløs muse det var som inspirerte Cicero til å forevige disse for ham ulykksalige ord. Men det er viktig å huske på at *De consulatu meo*, i likhet med *De officiis* og i motsetning til de to talene *Pro Murena* og *Pro Archia*, var et litterært verk og ikke et retorisk partsinnlegg i en rettsak; Cicero ville i en slik setting ha stått friere til å uttrykke sine egne meninger – meninger han selv hadde vært med på å undergrave i det offentlige rom. Dernest henspilte strofen i sin opprinnelige form til en helt bestemt hendelse, nemlig Ciceros relativt ublodige undertrykkelse av Catilinas statsfiendtlige sammensvergelse. Dette var i alle fall den konteksten Cicero selv holdt hardnakket fast ved, uansett hvordan han ellers forklarte hva han hadde ment – enten *arma* var å forstå som et symbol på krig og opptøyer, eller som *arma sceleratorum* (”forbryternes våpen”), eller som *arma audacissimorum civium* (”våpnene til de mest skamløse borgerne”).

Ciceros fallgrube var etter mitt skjønn nettopp det at han brukte det generelle ordet ”våpen” i sin opprinnelige formulering. For våpen var ikke, slik han hevdet i talen mot Piso, et symbol på krig og opptøyer, det var et symbol på krig og romersk herredømme; løsrevet fra sin bestemte kontekst kunne dermed strofen høres ut som en høyst uromersk oppfordring til idyll og harmoni, og i verste fall som en direkte nedvurdering av romersk hærmakt. Derimot fantes det en bestemt *type* våpen som ikke bare var nøye forbundet med forbrytere og statsomveltere, som ikke bare passet metrisk inn i strofen, men som attpåtil lå bokstavelig talt foran nesetippen på Cicero, nemlig dolken (*sica*). Én av Ciceros sterkeste anklager mot Catilina var nettopp det at han var en rabiatt dolkfetisjist, et poeng Cicero hamret inn til gagns i det avgjørende senatsmøtet i november 63 (*Catil.* 1.15-16):

Hvor ofte forsøkte du ikke å drepe meg som kommende konsul, og endog som konsul!
Hvor ofte vek jeg ikke unna for dine tilsynelatende uunngåelige støt, ved liksom, som de

sier, å vri og vende på kroppen! Du utfører ingenting, du oppnår ingenting; likevel holder du ikke opp med å strebe og håpe. Hvor ofte har ikke denne dolken din blitt vristet ut av dine hender! Hvor ofte har den ikke falt ut og glippet liksom ved slump! Og likevel klarer du ikke å være borte fra den lang tid av gangen. Du har helliget og viet den med jeg vet ikke hva for slags riter, fordi du tror at det er nødvendig for å kunne bære den i kroppen til en konsul.

Catilinas innerste krets ble videre fremstilt enten med en dolk for hånden (2.23, 3.7) eller som en gjeng *sicarii*, dolkemordere (2.7, 2.22); ”ikke lenger vil denne dolken hans veive rundt foran kroppene våre”, erklærte Cicero til de romerske borgerne straks etter at Catilina hadde flyktet fra byen (2.1).

En mer presis formulering av *cedant arma togae* kunne dermed ha vært som følger: *cedat sica togae*, ”la dolken vike for togaen”. Samtidens lesere ville lett kunne forstå en slik strofe som ”la den skjendige Catilina vike for konsulen Cicero”, eller mer allmenngyldig som ”la blodige statskupp vike for romersk fred” – men ikke, slik tilfellet var med originalen, som et sleivspark mot Pompeius og de romerske legioner. Det hører selvfølgelig ingen steder hjemme at en fjerntboende barbar skal belære Cicero i presis språkførsel, men han kunne unektelig ha spart seg mange unødvendige kontroverser med en slik omformulering. For *cedant arma togae*, om enn velklingende i moderne ører, ble i samtiden rett og slett ikke regnet for god latin – noe Cicero fikk smertelig erfare, og noe han selv hadde lagt grunnlaget for.

Noter

- 1 G.A. Harrer ”Some Verses of Cicero” (*Studies in Philology* 25, 1928) 70-91, W.A. Allen, Jr. ”O fortunatam natam...” (*TAPA* 87, 1956) 130-146, S.M. Goldberg *Epic in Republican Rome* (New York, 1995) 135-157. Selve eposet er gått tapt, men et utdrag på 78 linjer er bevart i Ciceros *De divinatione* (1.17-22), i tillegg til noen få fragmenter.
- 2 Aristarchus var antikkens fremste Homer-fortolker, mens Phaleris var en siciliansk tyrann beryktet for sine bestialske straffemetoder.
- 3 For mer om *tumultus* se T.N. Habinek *The Politics of Latin Literature. Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome* (Princeton, 1998) 78-81; av generell interesse her er også C. Nicolet ”*Consul togatus*. Remarques sur le vocabulaire politique de Cicéron et de Tite-Live” (*Revue des Études Latines* 38, 1960) 236-263. Ciceros sammenstilling av *tumultus* og *bellum* gjenspeiles i en strofe fra *De consulatu meo*, hvor han tolker spåtegn fra år 66 som forvarsler på *bellum motusque* (”krig og opprør”, *Div.* 1.18).
- 4 Om samtidens vektleggelse av det å være *facetus*, se B.A. Krostenko *Cicero, Catullus, and the Language Of Social Performance* (Chicago, 2001) 59-64, 90-94, 174-176; om Ciceros litterære motangrep på Antonius, se S. Butler *The Hand of Cicero* (London, 2002) 117-123.
- 5 Harrer (*op. cit.*) 78.
- 6 Et gjennomgangstema for Cicero i de catilinske talene var nettopp faren for at han i

- ettertiden kunne utsettes for de skjendige og uforstandiges *invidia* (*Catil.* 1.22-23, 1.28-29, 2.3-4, 2.15, 3.3, 3.28-29; jf. *Pis.* 72).
- 7 Se Harrer (*op. cit.*) 79-82 og R. Syme *Sallust* (Berkeley, 1964) 314-318. Pseudo-Ciceros middelmådige *In Sallustium*, hvor strofen også nevnes, er mest sannsynlig en skoleøvelse fra en mye senere dato; se A. Kurfess "De invectivis quae tamquam Sallustii et Ciceronis traditae sunt" (*Mnemosyne* 40, 1912) 364-380.
  - 8 Krostenko (*op. cit.*) 147, *pace* Goldberg (*op. cit.*) 149-151; jf. den andre strofen fra *De consulatu meo* som Pseudo-Sallust enten siterer eller parodierer (*Cic.* 5), og som Juvenal (10.120-126) og Quintilian (*Inst. Orat.* 9.4.41, 11.1.24) akker og oier seg over: *O fortunatam natam me consule Romam!*
  - 9 W.V. Harris *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.* (Oxford, 1979) 17-34.
  - 10 *Imperatores prope armati* vil si feltherrer som nettopp hadde kommet tilbake til Roma fra sine kommandoer, og som i henhold til den romerske forfatningen hadde lagt ned sine våpen før de entret byen.